

SZABÓNÉ FENYVESI ÉVA

A tudás ezer arca

TUDÁS = „1. Az a tény, hogy valamit tudunk. *A lecke tudása; járt tudás.* 2. A szerzett ismeretek összessége, rendszere. *Gyarapítja a tudását; a tudás hatalom.*” (Magyar Larousse Enciklopédia, 1994). –a példa is mutatja: lehetetlen megadni egy mindenki számára elfogadható tudásfogalmat. Talán nem véletlen, hogy nagyon sok szerző úgy ír a tudástársadalomról, tudásmenedzsmentről, hogy közben nem ad egyértelmű definíciót, legfeljebb csak körülírják a tudást és inkább jellemzőit, csoportosítását taglalják.

Kezdjük a tudás fenti, első számú definíciójával. Tudás az a tény, hogy valamit tudunk. A tudás tehát olyan aktív kognitív folyamat, amely önmagunkban zajlik. Tudni annyi, mint érteni, ismerni, tudomással bírni – vagyis tudással rendelkezni. Ez az először egyszerűnek tűnő definíció is azonnal felvet számos kérdést. Az első az, hogy kik azok, akik tudnak? Ha valaki tud valamit, amit én nem tudok, akkor el kell-e ismernem, hogy az ő tudása mégiscsak tudás? Az előző kérdést általánosítva: érvényes-e bármely tudás? Mi a kapcsolat az egyén tudása és a rajta kívül lévő bármely dolog között? Ez a furcsa útvonal elvisz az episztemológia lényegéhez – mikor mondhatjuk azt, hogy tudunk valamit, milyen módszerrel tudunk különbséget tenni a tudás típusai között, és hogyan tudjuk összekapcsolni a tudásra vonatkozó állításokat a valós világgal? A másik probléma az, hogy rögtön a tudásról való tudás vég nélküli körébe kerülünk. Ki lehet-e kerülni ezt a filozófiai aknamezőt, meg lehet-e határozni a tudást anélkül, hogy egy ördögi körbe fognánk?

Az eddigi rövid bevezetőből is kiderül, hogy valóban nehéz feladat előtt állunk, ha be akarjuk határolni a tudás fogalmát. Mivel a tudás interdiszciplináris fogalom, lehetetlennek tűnik, hogy minden tudomány képviselői számára egyetlen elfogadható meghatározást tudjunk adni. A definíciókat ugyanis mindig valamilyen szándékkal ajánlják szerzőik. A közgazdászok a piaci kereslet és kínálat szabályai alapján működő árunak tartják, a szociológusok már ennél sokkal tágabb értelemben vizsgálják a tudást, és olyan dolgokkal igyekeznek azt összefüggésbe hozni, mint a szociális identitás és a személyek közötti kapcsolatok, amelyek a dolgok jelentését építik és hordozzák. Ha a filozófusok kiindulási pontját választjuk, akkor a következő meghatározást adhatjuk: a tudást a hit igazolja. A baj csak az, hogy a legtöbb definíció ugyanannyi problémát vet fel, mint amennyit megold. A piac mindenhatósága csak a közgazdasági modellek alkotásakor „létezik”, a tudást különösen egyoldalú csupán árunak tekinteni. A laboratóriumában elszigetelten dolgozó kutató is képes „új” tudást produkálni, és a hitről nem tudhatjuk, hogy igaz-e.

A tudás filozófia történeti közelítése

Évszázadokon keresztül a tudás filozófiai értelmezése kapott kitüntetett szerepet, ma az orvostudománytól, a szociológián, pedagógián, pszichológián és egyéb tudományokon keresztül a szervezetelméletig keresik a választ arra: Mi a tudás? Valószínűleg nem tudunk igazságot tenni a tudással kapcsolatban az *ókori görögök* óta vita

tárgyául szolgáló különféle felfogások között. A tudományok csíráit az athéni gondolkodóktól származtatják, és mivel a tudás és a tudomány egymástól elválaszthatatlan fogalmak, így a tudás első meghatározásaival kapcsolatos lejegyzések bemutatásakor is az időszámítás előtti nyúlhatunk vissza. A preszokratikus (Szókratész előtti) filozófia középpontjában a kozmosz létrejöttének, működésének és megismerésének magyarázata állt. Ezt követően a szofisták (bölcsek) egy éles fordulattal más dolgokra koncentráltak, a természetfilozófia kérdései helyett egy új, igen összetett problémára helyezték a hangsúlyt, melynek egyik fő kérdése az volt, *hogyan tehetünk szert helyes, igaz ismeretekre*. E kérdés megválaszolása során jött létre egyik maradandó produktumuk, a relativizmus, miszerint „minden dolognak mértéke az ember” (Prótagorasz), azaz ami igaz, az csak valaki számára az. A dolgokat érzékelés útján ismerjük meg, így az egyén a kritériuma annak, hogy ezek a dolgok léteznek-e vagy sem, és milyenek léteznek. Ők a tudást az uralkodás alapfeltételének tartották. (Az a gondolat, hogy a tudás hatalomhoz jutatja birtokosát, nem éppen új keletű!).

Az első nagy szofista Prótagorasz volt, aki azt vallotta, ha valaki iskolába jár, akármit megtanulhat. Szókratész – aki filozófusnak és nem szofistának tartotta magát – a tudást személyes meggyőződésnek vélte, az erény birtoklásához pedig – ami a boldogságot jelentette – a jó és a rossz tudásával lehetett eljutni. Szókratész szerint az embernek a vélt vagy valódi tudását definíció formájában kell mások elé tárnia. Definíciót indukción útján alkothatunk, azaz előbb szemügyre kell vennünk azokat az élethelyzeteket, amelyekben az adott erény megnyilvánul (Steiger, 1992). Tanítványa, Platón szerint „a dialektikus (filozófus) célja a synopsis: a sokféle valóság egységes szemléletben történő átfogása, megragadása. Érzéleteink tárgyai folytonosan változnak, csak vélekedésre (doxa) adhatnak alapot, nem nyújthatnak maradandó ismeretet. Magasabb fokú a matematikai ismeret, melynek a fogalmai általános érvényűek, nem a konkrét, érzéki létre vonatkoznak” (Kecskés, 2002).

Az ókor kiemelkedő alakjainak alapgondolataiban rejlik az a probléma, hogy van-e tőlünk, emberektől független valóság, vagyis milyen módszerekkel kapcsolhatjuk a tudásra vonatkozó kijelentéseket a valós világhoz. Ez a „modern” filozófiának is egyik fontos kérdése maradt. A tudáselméletek elemzői gyakran Berkeley püspökhöz (1684–1753) társítják azt a filozófiai álláspontot, miszerint nem tudhatjuk, hogy saját magunkon kívül *létezik-e* egy valós világ, mivel kizárólag a saját gondolatainkat és elképzeléseinket tartjuk valósnak. Berkeley (1985) szerint a „valós világ” nem más, mint a tudatunk kivetítése, leképzése. Ez a kijelentés nehezen cáfolható, hisz ha azt kérdezzük, mi a valóság, akkor annak észlelésével, illetve érzékelésével is foglalkoznunk kell. Az érzékeléshez pedig szükség van érzékszervekre. Ráadásul ez a biológiai szűrő emberenként más és más, amit fiziológiai folyamatok is befolyásolnak. Nem mindegy, hogy milyen szemüvegen keresztül szemléljük a világot, éppen vidámak vagy szomorúak vagyunk. Vágyaink, reményeink, félelmeink, hangulatunk különbözővé teszik számunkra azt a földkerekséget, amiben élünk. Ha ennél a gondolatmenetnél maradunk – különösen szociális és szervezeti környezetben –, extrém formában vetődik fel az episztemológia egyik legfontosabb kérdése: van-e objektív igazság, vagy pedig a világon minden tudást az egyén hoz létre a világ érzékelésének és értelmezésének a folyamatában?

A *középkorban* a tudással kapcsolatos kérdésekre a vallás adott választ, melynek mindenhatósága a tudományokat sem hagyta érintetlenül. Aquinói Szt. Tamás szerint „szükséges tehát, hogy az egész világegyetem végső célja az igazság legyen, s hogy a bölcsesség elsősorban ennek szemléletével foglalkozzék.” A megismerés fő

célja azonban az isteni eszmékhez történő felemelkedés. Az igazsághoz pedig két út vezet, amelyet szét kell választani: az egyik a tapasztalati úton szerzett tudás, amit a logika segítségével rendszerbe lehet foglalni, a másik az „Isteni kinyilatkozás”, azaz a vallási alapon nyugvó gondolatvilág.

De vajon mit is tekintenek tudásnak a fenti elméletek? Miért érzi úgy Szókratész, hogy a matematikai tudás különbözik az „érzéki létre” vonatkozó tudástól? Hogyan létezhet egyszerre Aquinói Sz. T. által leírt logikai úton felépített és az egyének hitétől függő tudás? Ahhoz hogy ezekre a kérdésekre válaszolhassunk, tovább kell lépnünk a tudás fogalmának meghatározását illetően, és külön kell választani az egyéneken kívüli, illetve az egyén részéről az érzékszervek által szerzett tudás kérdését. Ennek alapján beszélhetünk „tudományos tudásról”, arról a felhalmozódott tudásanyagról, amely a tudományos könyvekben és irományokban található meg, és létezik az *egyén tudása*, amely lehet, hogy nem minden szakterület megismeréséhez rendelkezik elegendő ismerettel, ami azonban nem jelenti azt, hogy az a bizonyos időn keresztül felhalmozott tudás nem létezik.

Mi sem tűnik logikusabbnak egy olyan publikáció esetében, amelyik a tudással foglalkozik, mint megtárgyalni azt a gondolatot, hogy a tudományos tudás valamilyen képpen eltér a tudás egyéb formáitól, ami azzal magyarázható, hogy az egyes tudományok elméletei a *tudományos módszer* szerint jönnek létre, ami hozzáférhetővé teszi az „objektív igazságot”. Francis Bacon egyike volt azoknak, akik a korai 17. században részletesen megfogalmazták, milyen módon kell a tudósoknak cselekedniük ahhoz, hogy eljussanak az objektív igazsághoz, azaz a tudományos tudáshoz. „Két úton (és csak ezen a két úton) kutatható és lelhető fel az igazság. Az egyik az érzékektől és az egyeditől a legáltalánosabb érvényű axiómákhoz rohan és sziklaszárd igazságnak tekintve ezeket az elveket, belőlük vezeti le és fedezi fel a középső axiómákat. Ez a jelenleg járt út. A másik az érzékek és az egyedi tények segítségével folyamatosan, lépésről lépésre szűri le az axiómákat, hogy a legvégén jusson el a legáltalánosabb elvekig. Ez az igazi út, csak hogy nem próbálja ki senki.” (Bacon, 1995) A javasolt tudományos módszer szerint tehát az érzékelt adatokból levont, tapasztalaton és megfigyelésen alapuló tudást összegyűjtve meg kell próbálni azokat megmagyarázni, hipotéziseket felállítani, majd pedig ellenőrizni. Ez a tudományos módszer (logikai empirizmus) a feltételezésektől, spekulációtól minőségileg eltérő tudástípus létrejöttét teszi lehetővé. Bacon mellett más szerzők, például Hume (1976) is meghatároztak olyan módszereket (például az asszociáció), amelyek modellül szolgálhatnak arra, miként kell keresni az objektív tudást.

Bacon és Hume *empirista megközelítése* után a klasszikus *pozitivizmus* egyik kulcsfigurája, August Comte első között kezdett el foglalkozni a tudás társadalmi szerepével. A megismerés, a gondolkodás fejlődésének három szakaszát különböztette meg. Az első a teológiai szakasz, amikor az ember a természeti jelenségeket emberi alakot öltő természetfeletti erők hatásának tudta be. A második a metafizikai korszak, itt már nem istenekről esik szó. Ebben a szakaszban az észlelt törvényszerűségeket elvont fogalmakba helyezik át, mint erő, természet. Ezen filozófiák meghaladását jelenti a harmadik korszak, a pozitív szakasz, amikor végre beköszönt a gondolkodás uralma. Itt az ember már közvetlenül az adott jelenségekre és az azok közötti összefüggésekre összpontosít (Comte, 1979). A pozitivizmus megjelenésével egyre fontosabbá vált a tudományosság és a bizonyíthatóság kérdése. Popper (1976) amellet, hogy a tudományosság alapfeltételének a megcáfolhatatlanságot tartotta, egyben rámutatott arra, hogy teljes bizonyosságot csak a cáfolat adhat.

Az igazi vihart azonban a *paradigmafogalom* megjelenése jelentette, amely valamennyi formájában megkérdőjelezi a tudományfejlődés folytonosságát. Az eddigi nézeteket aknázták alá a tudomány történetével és viselkedésével foglalkozó tanulmányokra épülő bírálatok. „A tudományos tudás, akárcsak a nyelv, lényegénél fogva egy csoport közös tulajdona és nem másé. A megértéséhez ismernünk kell az azt létrehozó és használó csoport speciális jellemzőit” (Kuhn, 1970). Kuhn megkérdőjelezi a tudományfejlődés folytonosságát, és olyan ugrásokat feltételez elmélet és elmélet között, amelyeket nagy jelentőségű forradalmak választanak el egymástól. Egyes korszakok tudományos intézményei meghatározzák, hogy mit kell tudománynak tekinteni, és mit nem. Adott pillanatban az uralkodó elméletek vagy megadják a legjobb magyarázatot vagy sem, de a társadalmi nyomás és esetenként az erőszak hatására elfogadják azokat.

Polányi Károly szűkíti a kört, nem általában a tudományok, hanem elsősorban a gazdasági folyamatok *társadalmi beágyazottságáról* beszél. „Polányi a társadalmi – politikai és kulturális összefüggéseitől megfosztott (s a nyugati társadalomtudományok fragmentációját tükröző) ökonomizmussal szembe a „gazdasági antropológiát” állítja, amely „a személyek társadalmi viszonyainak gazdasági aspektusát vizsgálja”, s amely a termelést társadalmi folyamatként, az egyént a társadalom tagjaként fogja fel és a gazdasági jelenségeket a társadalom egészének, intézményi és kulturális rendszerének összefüggéseiben értelmezi.” (Szentés, 1976).

Polányi Mihály (1994/I) is más látásmódot ajánl: „Azzal kezdem, hogy elutasítom a tudományos elfogulatlanság ideálját. Az egzakt tudományokban talán ártalmatlan ez a hamis ideál, mert ott a tudósok gyakorlatilag figyelmen kívül hagyják. Látni fogjuk azonban, hogy a biológiában, a pszichológiában és a szociológiában romboló hatása van, és a tudomány területén jóval túl is eltorzítja egész szemléletmódunkat”. „Polányi szemléletének sarkköve, hogy „*nincsen megismerés megismerő nélkül*”, azaz a tudás nem választható le a megismerő személyéről – tehát nem vizsgálhatjuk úgy a tudást, hogy létrejötteinek folyamatát, s ezáltal a megismerőt, aki a tudást létrehozta, ne vizsgálánánk.” (Újlaki, 1992/II)

A társadalomtudományok képviselői ennek az ellentmondásnak a feloldására dolgozták ki az alternatív kutatási módszereket. Ilyen többek között a *fenomenológia*, amikor az egyén a szubjektív élményeire összpontosít, vagy az *etnográfia*, amikor az antropológus közelről megfigyeli egy másik kultúra mindennapjait, részt vesz életükben, és lejegyzí megfigyeléseit.

Ezek az új típusú kutatási módszerek a tudás másfajta, érvényes formáihoz vezetnek el, mint például a hallgatólagos tudás. Polányi Mihály ezzel az új tudásforma hangsúlyozásával, amelynek alapvető tartalma az, hogy „többet tudunk, mint amit képesek vagyunk elmondani”, óriási vihart kavart a filozófiában jártas olvasók körében, de ezzel együtt számos tudomány számára megnyitotta a tudás új értelmezésének kapuját. Ezek sorába tartozik a tudásmenedzsment is, amelynek az egyik kulcsfogalmát alkotta meg.

Személyes és hallgatólagos tudás Polányi műveiben

Polányi újszerű szemléletmódja többek között annak köszönhető, hogy összekapcsolta az agyműködését és a tudás leírását. Életműve első szakaszában az *intuáció* elemzésével foglalkozott. Ez vitte el aztán a *személyes* és a *hallgatólagos tudás* felé vezető útra. Bár mindhárom fogalomnak ezt megelőzően is voltak filozófiatörténeti előzményei, Polányi viszonylag keveset használt fel ezekből az intuáció, majd ké-

sőbb a személyes és a hallgatóságos tudás általa kialakított elméletéhez. Fogalmi rendszere hosszabb időn keresztül, folyamatosan alakult ki. Én nem követem végig ezt a terjedelmes utat ebben a publikációban, amelyet első műve „Tudomány, hit és társadalom” (Science, Faith and Society) megírásától „A hallgatóságos dimenzió”-ig (The Tacit Dimension) járt be, csupán két fontos állomást emelek ki: a személyes és a hallgatóságos tudást.

Személyes tudás

Polányi (1994) a személyes tudás levezetésekor abból indul ki, hogy tiszta objektivitás nem létezik, „mert mint emberi lények óhatatlanul egy önmagunkban lévő centrumból nézzük a világegyetemet...”. A tudás két formáját (elmélet és tapasztalat) abban különbözteti meg egymástól, hogy melyik az objektívebb. Objektívebbnek azt tekinthetjük, amelyik valamilyen elméletre támaszkodik, s kevésbé azt, amelyik a közvetlenebb érzéki tapasztalatra. Az elméleti tudás objektívebb volta három okra vezethető vissza:

- 1.) Az elmélet szabályrendszerként írásba foglalható.
- 2.) Szigorú, formális struktúrája van, amely független az én „személyes illúzióitól”.
- 3.) Nem befolyásolja a személy állapota, így bárki számára egyformán megfelelelhet.

A „szigorú objektivitás” meghatározását Polányi (1994) azonban nem egyszerűen elveti, hanem helyébe egy másik fogalmat ajánl, amelyet „*személyes tudásnak*” nevez. E fogalom bevezetésén keresztül mutatja be „az általánosan elfogadott tudományos világnép fogyatékoságait”. A bírálat alól önmagát sem tartja kivételnek: „természetesen minden gondolati rendszernek vannak elkötetlen szálai, s az a rendszer, amelyet én próbálok a személyes tudás fogalma köré felépíteni, szintén függőben hagy majd számos kérdést”.

Polányi a biztos és végleges tudás eszményét vitatva a szubjektivizmus és objektivizmus szélsőségeit akarta kiküszöbölni. A személytelen gondolkodást szigorú szabályok által irányított műveletekre redukálná, kizárva a gondolkodás folyamatából a képzeletet és az intuíciót. Mind a személyes, és a későbbiekben a hallgatóságos tudás fogalmának megalkotásával a tudományos tevékenység formalizálására irányuló törekvéseket utasítja el. „Polányi nem a tudomány logikájával foglalkozott, mivel szerinte felfedezés és igazolás, és általában az emberi tudat és cselekvés nem logikai szabályok, hanem a felfedezés és megismerés, bizonyítás pszichológiája szerint működik” (Molnár, 2002).

A „teljes objektivitás” cáfolata során Polányi azon kívül, hogy feltárja a tudomány részévé váló tudásban az emberi tényezőket, azt is kimutatja, hogy az intellektuális képességek elválaszthatatlanok a tudós személyes ítéletalkotásától, ezáltal etikai minőségétől. A tudomány tehát olyan tapasztalatokra épül, amelyeket áthat a tradíció és az intuitív hit. A másik fontos eleme e gondolatkörnek, hogy amellet, hogy szétválasztja a tudást és a készségeket, tulajdonképpen magát a tudást is a készségekre vezeti vissza.

A személyes tudás fogalmából „nő” ki a hallgatóságos tudás fogalma, bár Polányi nem egyszer szinonimaként használja azokat. A személyes tudás azonban nem teljesen azonos a hallgatóságos tudással, mert magában foglalja az explicit tudást is.

Hallgatólagos (tacit) tudás

Polányi (1992), miközben a „tudomány művelésének alapjait” vizsgálta, arra a következtetésre jutott, hogy „egyetlen szabály sem adhat magyarázatot arra, miként jutunk a jó ötlethez, amely további vizsgálódások kiindulópontjául szolgál, s annak sincsenek rögzült szabályai, miként igazoljuk vagy cáfoljuk egy-egy probléma javasolt megoldását”. „Az elméletek explicit tartalma nem ad útmutatást a jövőbeli fölfedezésekhez...”, az újabb felfedezéseket csak a „hallgatólagos képességek” révén teheti meg az ember. E képességek tartalmát azonban nem lehet meghatározni, így ezek is csak hallgatólagos módon tudhatóak.

Polányi életművében többek között arra ad választ, hogy mitől függ ez a hallgatólagos képesség, és milyen összefüggés van a tudomány művelői és a hétköznapi emberek tudása között. Polányi szerint ezt a kapcsolatot az észlelés (nem a tanulás) teremti meg. A fölfedezések és a hétköznapi észlelés közötti különbség „kizárólag a hatókör és a mérték eltérése: az észleléstől a fölfedezéshez vezető átmenet ugyanis töretlen. A tudományos tudás ugyanazon eljárással jön létre, mint a hétköznapi megismerés. A felfedezés során is a részeket integráljuk egy koherens egységbe, és ezáltal egy eddig rejtett valóságot tárhatunk fel, s a dolgokat új látásmódba helyezhetjük. Ez az integráció mindig hallgatólagosan történik.

Az észlelés, ami során meg akarunk figyelni egy dolgot, számos olyan nyomra vezető jeltől függ, amelyekre közvetlenül nem figyelünk oda, de mégis hozzájárulnak a dolgok „látszólagos valóságához”. Polányi ezeket a jeleket két csoportra osztja:

- *tudatküszöb alattiak* – ezek önmagukban nem érzékelhetők, például látóizom összehúzódása;
- *marginálisak* – amelyek megfigyelhetők lennének, de nem foglalkozunk velük.

A nyomra vezető jelek fontos szerepet játszanak az adott dolog észlelésében, azonban csak járulékosak a tárgyra vonatkozó fokális tudáshoz képest. Például ha azt kéri tőlem, hogy ismerjek fel egy kezet, azt hogy egy kézről van szó, akkor is felismerem, ha az asztalon pihen, vagy éppen valaki integet vele. Mellékesnek tartom azokat a járulékos jegyeket, hogy éppen mit csinál vagy milyen környezetben helyezkedik el. A tudományos fölfedezések során a tudós a fokális tudást járulékosan alakítja, mivel „figyelmünket átirányítja róluk elméleti koherenciájukra”. Ha egy egészet vizsgálok, részeit egészen másképp látom, mint amikor a részeket elszigetelten veszem szemügyre. „Az integrációnak ez a művelete – amely a dolgok vizuális észlelésében és a tudományos elméletek fölfedezésében egyaránt tetten érhető – az a hallgatólagos képesség, amelyet eddig kerestünk. Ezt fogom *hallgatólagos megismerésnek* nevezni” (Polányi, 1992).

A hallgatólagos tudás elmélete megmutatta, hogy az artikulálható, tudatos tudás mellett létezik egy olyan tudás is, ami nem verbalizálható, nem adható át közvetlenül. A valóságban gyakran tapasztalhatjuk, hogy az elméleti tudás igen kevés valamely foglalkozás gyakorlásához. Ha mód van mások munkájának megfigyelésére, az így szerzett tudás egy része hallgatólagos tudásként lerakodik, amelyet nem tudunk megfogalmazni, voltaképpen sokszor nem is teljesen tudatos, ennek ellenére a későbbiekben mégis tudjuk aktiválni. „A hallgatólagos megismerés *tényleges tudást* is tartalmazhat, mely meghatározatlan abban az értelemben, hogy tartalmát *nem tudjuk explicit módon szavakba foglalni.*” Ha tudok kerékpározni, még nem jelenti azt, hogy el is tudom mondani, miként kell csinálni. Az ilyen fajta felkészítéssel átadott tudás nem önthető szavakba, de még képek révén sem közvetíthető. Vannak olyan

dolgok, amelyeket saját erőfeszítéseink révén kell fölfedeznünk, amit nem tudnak elmondani nekünk. És azután, ha már tudjuk, mi sem vagyunk képesek elmondani azt.

A hallgatólagos tudás mellett létezik egy másik, az úgynevezett explicit tudás. E két tudás azonban nem válik el egymástól élesen. "Míg a hallgatólagos tudással önmagában is rendelkezhetünk, addig az explicit tudásnak azon kell alapulnia, hogy hallgatólagosan is értjük és alkalmazzuk. Ennélfogva mindenfajta tudás vagy hallgatólagos, vagy hallgatólagos tudásban gyökerezik. Teljes mértékben explicit tudás elképzelhetetlen" (Polányi, 1992). A két tudás típus nem önálló, inkább egymás komplementerei. Polányi az autóvezetés példáját veszi, hiába olvasunk el mindent egy könyvből, csak akkor kezdünk apránként megtanulni vezetni, ha beülünk a volán mögé. Így tudunk kapcsolatot teremteni könyv és a gyakorlat között, a gyakorlás közben a „kézikönyv szövege egyre inkább a vezető tudatának hátterébe húzódik, s csaknem teljességgel átalakul a készség hallgatólagos műveletévé". Az explicit tudás, mivel megfogalmazott, ellenőrizhetővé válik, a tacit tudást azonban nem tudjuk szavakba önteni, ezért nem is ellenőrizhető, bírálható. A hallgatólagos megismerést csak a gyakorlatban lehet megtanulni, így annak alapvető módja is hallgatólagos, homályos elemeken alapul.

A hallgatólagos tudás szükségszerűen személyes tudás is, a személynek magának kell megszerezni, fenntartani. Az igazság tartalmazza a személyes elköteleződést is. A személyes azonban nem szubjektív, kettőjük közé ékelődik a felelősség, elköteleződés valamilyen univerzális igazság irányába.

Polányi (1997) tudás-definíciójából egy szokatlan kettősség következik. Az egyik, miszerint a hallgatólagos tudás minden tudás részét alkotja, akkor lehetetlen kiküszöbölni a személyes elmét bármely tudás létrehozásában, tehát ezzel „a modern tudomány bevallott célja, a szigorúan részrehajlásmentes, objektív tudás megalapozása” lehetetlennek tűnik. Másrészt bebizonyítja, hogy a világ megismerése nem lehetetlen, hisz a tudás azért lehet objektív, mert általa kerülhetünk kapcsolatba a valósággal, azaz az objektív tudásnak nem az a feltétele, hogy a szubjektumot leválasszuk a megismerés folyamatáról. „Polányi nem egyszerűen megtagadja a racionalizmus örököséként továbbélő kritikai, pozitívista gondolkodási tradíciót, azt a hagyományt, amelynek gyökerei Descartes-ig és Kantig nyúlnak vissza, hanem egy új poszt-kritikai fogalmi rendszerrel lép elő, amelyben, ha megtanultuk előfeltevéseinket megváltoztatni, valóban egy új világ tárul szemünk elé” (Újlaki, 1992).

Definiálás

A tudásról való elmélkedés kezdetén abból az egyszerű definícióból indultam ki, hogy a tudás az, amit tudunk. Ez a rövid meghatározás is számtalan kérdést vetett fel, majd egy rövid történeti áttekintés során megtapasztalhattuk, hogy koronként, és egy-egy adott időszakban is eltérő elméletek születhetnek. Polányi tudás megközelítésével a kör természetesen nem zárul be, de az ő általa szétválasztott hallgatólagos és explicit tudás lett az egyik pillére egy új tudás felfogásnak.

Minél inkább törekedtem arra, hogy megadjak egy „elfogadható” tudás-definíciót az eddigi elméletek alapján, annál biztosabb lettem abban, hogy maga a tudás-fogalom meghatározása sem történhet meg explicit módon. Ha azt, hogy mi a tudás verbálisan tökéletesen meg tudnánk fogalmazni, egyúttal megcáfolnánk a tacit tudás létezését is. Ha elfogadjuk Polányi állítását, hogy minden tudás a hallgatólagos tudásban gyökerezik, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy nem adhatunk egy egzakt, „minden igényt kielégítő” tudásfogalmat. Abban a pillanatban, amikor megpróbáljuk

leírni mi a tudás, kiemelünk néhány (lehet, hogy valóban fontos) tényezőt, de az is bizonyos, hogy néhányat nem. A tudás, mint tapasztalhattuk, rendkívül összetett dolog: megfoghatatlan és egyben formálisan strukturált, intuitív és ezért nehezen fogalmazható meg, nem érthető meg pusztán logikai kifejezéseken keresztül. Talán sokkal kevesebb hibát véthetünk akkor, ha egy néhány soros definíció helyet megpróbáljuk kiemelni és leírni a tudásnak azokat a tulajdonságait, amelyek a kiválasztott vizsgálati területen kiemelkedő jelentőséggel bírnak.

Ha valaki mégis azt kérdezné, melyik definíciót tartom a legelfogadhatóbbnak, az alábbi választanám, amely számtalan kérdést vetne fel...

„A tudás az a tény, hogy valamit tudunk.”

Irodalom

- Bacon, F. (1995). *Novum Organum*. I. rész. Új Atlantisz. Budapest: Nippon Kiadó. 2. javított, átdolgozott kiadás. 157 p.
- Berkeley, G. (1985). *Tanulmány az emberi megismerés alapelemeiről*. (Gondolkodók) Budapest, Gondolat Kiadó.
- Hume, D. (1976). *Értekezés az emberi természetről*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Keckés, P. (2002). *A bölcsélet története főbb vonásaiban*. Budapest: Gede Testvérek kiadása. 516. p.
- Kuhn, T. S. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd edn, Chicago, University of Chicago Press 336 p.
- Molnár, A. K. (2002). *Polányi Mihály*. (Magyar Panteon) Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó. 261. p.
- Pléh, CS. (2000). *Polányi Mihály és a mai kognitív szemlélet*. Polanyiana 9. évfolyam, 1–2. szám, 2000.
- Polányi, K. (1976). *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Tanulmányok. Budapest: Gondolat Kiadó. 486 p.
- Polányi, M. (1992). *Polányi Mihály filozófiai írásai*. I-II. (Válogatta: Nagy, E, Újhelyi, G.) Budapest: Atlantisz Könyvkiadó. 254 p., 357 p.
- Polányi, M. (1994). *Személyes tudás I-II. Úton egy posztkritikai filozófiához*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó. 415. p., 265. p.
- Popper, K. R. (1976). *A társadalomtudományok logikája*. (Tény, érték, ideológia) Budapest: Gondolat Kiadó.
- Steiger, K. (Szerk.) (1992). *Bevezetés a filozófiába*. Szöveggyűjtemény. (Prótagorasz) 32-33. p., (Szókratész) 39-40.p. Budapest, Holnap Kiadó. 343. p.
- Szentes, T. (1976). *Polányi Károly és a „gazdasági antropológia”* 7-47. p. In Polányi Károly: *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Tanulmányok. Budapest: Gondolat Kiadó. 486 p.
- Újlaki, G. (1992). *A hallgatólagos és az explicit tudás*. In: Polányi, M. (1992): *Polányi Mihály filozófiai írásai*. I-II. (Válogatta: Nagy, E, Újhelyi, G.) Budapest: Atlantisz Könyvkiadó. 276-319. p.